

УДК 821.161.2-311.2

НАТАЛІЯ ЯРЕМЧУК

м. Одеса

Nattalli30@yahoo.com

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОМАНУ О. ГОНЧАРА «ТРОНКА»

У статті проаналізовано специфіку філософського осягнення дійсності в текстоструктурній тканині роману О. Гончара. Виявлено особливості гуманістичного спрямування української літератури в контексті культурного розвитку. Увага зосереджена на поетикальних засобах твору, їх функціонуванні, а також особливості втілення ідейного змісту в формальній структурі.

Ключові слова: література, роман, гуманізм, філософія, культура.

Актуальність роману «Тронка» зумовлена проблемами сьогодення, що, насамперед, стосуються технічного прогресу і детермінованих ним наслідків у фізичному та психологічному просторі існування людини. Передусім, ми наголошуємо на зміні світоглядної позиції не лише громадян українського суспільства, а й людства в цілому. Це дає нам змогу стверджувати, що поява нових, штучних елементів у злагодженій структурі «людина-природа» порушує багатовікову гармонію і надає широкий спектр проблем для аналізу.

Багатоаспектний творчий спадок митця у працях досліджували М. Слабошпицький, М. Жулинський, Є. Сверстюк, А. Погрібний, М. Стрельбицький, О. Галич, М. Гуменний, В. Коваль.

Автор акцентує увагу на поєднанні контрастних, майже несумісних площин дійсності, що під впливом процесів модернізації відділилися від своєї першооснови – тихого природного середовища: «...хіба ж не дивна ця їхня планета Земля, на якій є десь і міста мільйоннолюдні з університетами, з хмарочосами, з підземними палацами метро і спортивними аренами, де шаленіють зараз десятки тисяч болільників, і водночас є таке тихе узбережжя, де дрімає собі під козирком черепиці одна рибальська хатина, та первісні простори моря синіють» [1, 327].

Дослідник Вадим Кожевников висловлює власний погляд щодо поетизації актуальних проблем, звертаючись до широкого спектру виражальних засобів автора: «Роман «Тронка» – чудова поема, високі роздуми про життя народне, сказання про час і людей, рисами

яких позначене минуле, сьогоденне і прийдешнє. Цей твір сповнений образної місткості справжньої поезії» [2, 29].

В образну структуру твору покладено тривожне звучання руху, досить дисгармонійного, що охоплює усі сфери існування. З одного боку, наявна емоційна піднесеність і життєстверджуючі мотиви можливого світлого майбутнього, пропагування ідеї свободи особистості та можливості розв'язання невіршених минулими поколіннями питань за допомогою нових методів і технічного забезпечення.

Проте, незважаючи на помітний вплив постійних змін суспільного життя автор акцентує увагу на вічних цінностях, покладених в людську природу від минулих поколінь – любові в усіх її можливих проявах, медитативному спокою та цілісності власної душі: «А коли вже син поздоровкається і промаху ніякого в етикеті не зробить, тоді вицвіла текуча блакить батькових очей враз наливається ніжністю» [1, 203].

Саме любов, на думку Олеса Гончара, здатна повернути людину до стану дитинства з притаманними йому щирістю та бажанням осягати нове, примножувати прекрасне, що торкається, передусім, і суто української естетики.

Незважаючи на будь-які трансформації, що відбуваються в соціумі, почуття матері залишаються і будуть становити першооснову гуманності та людяності: «...сонце вже іскриться в краплинах сліз на щоках, повні розчервонілі руки мати похапцем витирає об фартух, губи її дрижать хвилюванням і

шепочуть уже щось найпестливіше, найніжніше, і, пірнувши в тепло її грудей, льотчик на мить перестає бути льотчиком... а є тільки затишок і насолода віднайденого щасливого дитячого світу» [1, 204].

Нове покоління разом з батьківською любов'ю успадковує глибокі почуття до таврійського степу, де існує чабанська гирлига та чутно гуркіт реактивного літака. З'являються нові шляхи для самореалізації, які не спростовують існування характерних з давніх часів для українського народу професій, які, однак, поступово втрачають свою актуальність, залишаючись відлуння етнічної культури.

Втім, відчутна неможливість приховати деструктивний вплив технічного прогресу – війну, тотальну розруху та зруйновані долі: «Міною його покалічило ще хлопчиком (тоді, коли той фронтовик-учитель загинув), ногу порвало, зостався на все життя скаліченим» [1, 345].

Прихована загроза у недрах землі, що може стати джерелом виникнення нової екологічної катастрофи, сприймається молоддю водночас з пересторогою, втім, з перевагою нейтральної позиції спостерігача: «Земля в таких місцях і справді могла таїти в собі міни чи бомби, начинені смертоносною вибухівкою. Полином поросла могила, вівсюгом та сивою нехворощю, вітерець обдуває траву, і вона блищить, тече, як вода...» [1, 314].

Олесь Гончар наголошує, що інтуїтивне відчуття наближення можливої катастрофи перебувало найшвидшого висвітлення в літературній праці, що ми прослідковуємо в образі ядерного грибу, як наслідку руйнівної сили некерованого атому: «Я ніби передчував неминучість чорнобильської ери...любов моя линула до степів, до південних весен, до золотих українських серпнів, бо степова, сонячна, козацька, незрівняна Україна була для мене найвищим натхненням, це була моя пектораль, втілення самої краси планети» [4, 8].

Гуманістичне спрямування твору виявляється у майстерному ліризмі, за допомогою якого митець застерігає людство від можливої катастрофи, і переймається новим поколінням, що зростає зміненими уявленнями добра і зла, пропорція яких зазнає постійних змін. «Тривожна засторога вчителя мимоволі

торкнулася душі кожного, всі одразу помітили, що могила підозріло порита якимись ровами, рови вже позаростали травою – то, видно, були солдатські окопи та траншеї, бо тут, на цьому кургані, під час війни нібито стояла зенітна батарея...» [1, 315].

Художня деталь уточнюючого характеру місить не лише стилістичне навантаження, поглиблюючи соціально-філософське осягнення дійсності, а й розширює межі свідомості читача. Зачарований сонячним промінням птах – символ миру і світла, незнищенності духовних поривань, є деталлю полісемантичною, як і сама тронка.

З чого вона виготовлена – «...шмат звичайної гільзи» [1, 379]. Ця зміна призначення свідчить про гнучкість людського сприймання світу в залежності від умов та домінуючих ідей – певної сугестії «нового» прошарку соціуму або укорінених архетипів добра.

Пейзажні картини набувають гострого, соціального звучання, предмети вжитку і побуту отримують більш детальну характеристику: «Додому Дорошенко повертається знову мимо ставка, мимо майстерень, звична тверда доріжка його в'ється поміж іржавими розпашнілими кучугурами брухту, де знову йому в око впадають оті мертві суднові манометри та безладно кинутий якірний ланцюг...» [1, 420].

Втім, прагнення Олесь Гончара до репродуктивного характеру праці, духовного збагачення у внутрішній сфері особистості, прагнення відкрити перед читачем відчуття можливих перспектив – ця ідейно-емоційна піднесеність була сформована на основі рефлексії та ознайомлення з історичним буттям власного народу.

Роман письменника поступово набуває філософського характеру: митець аналізує роль українського суспільства в історії людства, можливості його подальшого розвитку, а також зміни цивілізації в цілому.

У своїй публікації «Письменницькі роздуми», автор висловлює власне бачення гуманістичного спрямування літератури проти антигуманних надбань технічного прогресу та байдужість нейтрального спостерігача як нового типу особистості: «Що то була б за література, якби її совість лишалась спокійною,

не закипала щоразу, коли бачиш, як цивілізованими засобами чиниться наруга над людиною, коли з екрану очам постають натовпи біженців на тих біблійських сивих дорогах, що на них за дітьми ганяються танки... чуєш, з яким безмірним лицемірством сучасної фарисеї, породжені холодними силами зла, намагаються нав'язати народам думку, що ота диявольська нейтрон-бомба, то майже милосердя, то щось майже гуманне» [3, 305].

У центрі твору знову опиняється Україна з її драматичною долею, що, на думку письменника, потребує «очищення» не лише від невідомості майбутнього і суперечливих питань минулого у ментальній сфері, а й конкретних дій заради збереження ґрунтовних надбань українського суспільства на власній землі.

Тому є закономірною алузія до культурологічного розвитку людства, оптимістична домінанта творчого мислення автора, характерне узгодження з морально-естетичними цінностями: «...прагне досягнути ще одну науку, може, найглибшу, - науку про те, як жити людині, як жити так, щоб ніколи не гризло тебе сумління, щоб не було соромно за тебе твоїм дітям» [1, 426].

Масштабність «Тронки» представлено поєднанням давнього минулого (специфіка чабанування), сходження до античних часів, і пророкування можливих подій майбутнього, взаємопроникнення культур й знищення меж між пасторальною простотою сільської місцевості і новітнім ядерним устаткуванням.

Поєднання натуралістичних поглядів відносно спадковості, досягнення космічного про-

стору та фундаментальних законів існування матерії з наукової точки зору стають точкою відліку нового віку, зображеного Олесем Гончарем фрагментарно: «Як вона хотіла б зберегти його для днів завтрашніх, для всього того, що він міг би здійснити, винайти, відкрити! В своїх мріях бачила вона його то в далеких океанах, то в отих зоряних космічних просторах, де Віталік у скафандрі вже прокладав дороги до інших планет...» [1, 442].

Усвідомлення особистості як активного діяча, ідеї та задуми якої сягають далеко за межі вже відомих відкриттів, утверджує силу вольових прагнень людини в цілому. Герої роману живуть і вкладають увесь свій потенціал в майбутнє, заради реалізації планів та здійснення мрій.

Насамперед, письменник акцентує увагу на проблемі духовних перетворень, які зазнає його сучасник, перебуваючи в постійному русі, що від нього потребує нова доба. І лише людяність, яку можна трактувати як найціннішу рису особистості, втримує соціум від ментального спустошення та нівелювання загальнолюдських чеснот.

Отже, роман «Тронка» зумовив виникнення соціально-філософського диспуту нової доби, висвітлюючи коло питань, що виникли на гуманістичних засадах. Врахування сформованих народних архетипів добра у вимірі морально-етичних цінностей впливає на світоглядну позицію українського суспільства за умов науково-технічної революції, залишаючи традиційні поняття домінантними у сфері нововведення.

Список використаних джерел

1. Гончар О.Т. Твори: У 7 томах / О.Т. Гончар. - К.: Дніпро, 1998. - Т.7. - 656 с.
2. Буряк Б.С. Про Олесю Гончара: Літературно-критичні статті, листи, етюди / Б.С. Буряк, П.А. Загребельний, Б.І. Олійник. - К.: Рад. письменник, 1978. - 428 с.
3. Гончар О.Т. Письменницькі роздуми / О.Т. Гончар. - К.: Дніпро, 1980. - 314 с.
4. Гончар О.Т. Із щоденникових записів / О.Т. Гончар // Кримська світлиця. - 2000. - №27. - С. 26-32.

References

1. Honchar O.T. Tvory: U 7 tomakh / O.T. Honchar. - K.: Dnipro, 1998. - T.7. - 656 s.
2. Buryak B.S. Pro Olesya Honchara: Literaturno-krytychni statti, lysty, etyudy / B.S. Buryak, P.A. Zahrebel'nyy, B.I. Oliynuk. - K.: Rad. pys'mennyk, 1978. - 428 s.
3. Honchar O.T. Pys'mennyts'ki rozdumy / O.T. Honchar. - K.: Dnipro, 1980. - 314 s.
4. Honchar O.T. Iz shchodennykovykh zapysiv / O.T. Honchar // Kryms'ka svitlytsya. - 2000. - №27. - S. 26-32.

NATALIAYAREMCHUK
Odessa

MORAL-ETHICAL ASPECT OF THE NOVEL BY O. GONCHAR «TRONKA»

The article analyzes the specifics of the philosophical comprehension of reality in the textual structure of the novel by O. Gonchar. The features of the humanistic direction of Ukrainian literature in the context of cultural development are revealed. Attention is focused on poetic means of the work, their functioning, features of the embodiment of the ideological content in the formal structure.

Key words: literature, novel, humanism, philosophy, culture.

НАТАЛЬЯ ЯРЕМЧУК
г. Одесса

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РОМАНА О. ГОНЧАРА «ТРОНКА»

В статье проанализировано специфику философского постижения действительности в текстоструктурной ткани романа О. Гончара. Выявлены особенности гуманистического направления украинской литературы в контексте культурного развития. Внимание сосредоточено на поэтичных средствах произведения, их функционировании, особенности воплощения идейного содержания в формальной структуре.

Ключевые слова: роман, гуманизм, философия, культура.

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2018